

KIRMANCCADA (ZAZACADA) MODERN YK

Nadire GNTAŐ ALTADMAZ¹

Z

Szl kltr aısından, son derece zengin olan Kirmanccanın, Trkiye'deki dil politikaları sonucu yazı dili olması olduka gecikmelidir. 1800'lerin ortalarında Batılı bir dilbilimci olan Peter Lerch'in derleyip yayımladığı metinlerle ilk kez yazıya dklen Kirmancca, daha sonra (1800'lerin sonları ve 1900'lerin başlarında) Krtlerin kendileri tarafından yazılan birkaç dini metin ile yazın hayatını srdrmştr. Kirmanccada yz yılın başında, ortasında ve sonunda yazılan bu metinler dışında, 1970lerin sonuna dek başka herhangi bir edebi eserden söz etmek mmkn değildir. Ancak 1900'lerin sonlarından itibaren başlayan edebiyat alışmaları bugn devam etmektedir. Dilin kullanımı zerindeki baskının kısmen kalkması bu alandaki basın-yayın faaliyetlerine de hız kazandırmıştır. Sadece 2012-2015 yılları arasında basılıp yayımlanan kitap, dergi, gazete sayısı, Kirmancca yayın tarihinin tmnde basılıp yayımlanandan daha fazladır. Kirmanccanın edebiyat dnyasında sağladığı gelişme, bu yolculuğa her geen gn artan sayıdaki katılımlarla byk hız kazanmıştır. nemli gelişmelerden biri de bu kervana, kltrn temel taşıyıcılarından olan kadınların katılması ve ykye kadın elinin de değmesidir. Bu alışmada, Krtenin zengin szl kltrnden beslenerek sağlam bir zemine oturan Kirmancca modern yk, dn ve bugn ile ele alınmıştır.

Anahtar Szckler: Edebiyat, yk, Modern yk, Krte yk, Kirmancca Kirmancca/Zazaca yk.

Kirmanck de (Zazak de) Hkayeya Moderne

KILMNUS

Kirmanck ışas ke het kultur fekk ra zaf dewlet bo z, peynya politikaya zıwanan y Tirkya de zıwan nuştiş biyayiş de zaf erey menda. Kirmanck raya verne, tay metne ke serran 1800an de Peter Lerch daye ar  weşan bi inan bya nuştek. Dima z (peynya serran 1800an  despk serran 1900an de) kurdan bixo end metne dn nuşt  bi no tore nuştiş Kirmanck dewam kerdo. N metn ke destpk, orte  peynya seserrede amey nuştene ra teber heta peynya serran 1970an merdim neşikno ke qal zob eseran edeb biker o. La xebat ke peynya serran 1900an de destpkerdo ewru hna dewam ken. Qedexe  zoro ke qiseykerdiş  nuştiş zıwanan ser o yo ten ke kerd sist xebat zıwan z bi zde. Tena humara kitab, kovar  rojnamey ke mabn serran 2012-2015 de weşanay,

¹ Dr., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstits, Gazetecilik Anabilim Dal Doktora Mezunu, nadirega@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6439-8116>

Article Type/Makale Tr: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 29.06.2020

Accepted / Makale Kabul Tarihi: 10.28.2020

Doi: 10.35859/jms.2020.760274

ê ke tarîxê kirmanckî de heta o wext nusîyayê û weşanayê ra zêder ê. Aversîyayîşo ke kirmanckî dînyaya edebîyatî de kerdo, bi nuştoxanê neweyan dewam kenê. Çiyode zaf muhîm zî miyanê nê nuştoxan de biyayîşê cinîyan o. Na xebate de hikayeya kirmanckî, a ke kulturê kurdan o dewletî ra bena weye û bîngeyê xo uca ra gêna, bi vizêrî, ewru û meşteyê xo analiz bena.

Kilîçekuyî: Edebîyat, Hikaye, Hikayeya moderne, Hikayeya Kirdkî, Hikayeya Kirmanckî/Zazakî

Modern Story in Kirmanckî (Zazakî)

ABSTRACT

Despite having an oral tradition and rich culture, Kirmanckî's transition to written form has been delayed as a result of language policies in Turkey. In mid-1800s a few Kirmanckî texts were compiled and published for the first time by a western linguist Peter Lerch, then (in late 1800s and early 1900s) Kirmanckî sustained its written life by a few religious texts which was written by the Kurds themselves. In Kirmanckî, it is not possible to talk about any literary works until the end of 1970, except a few texts which were written in the beginning, in the middle and in the end of the century. However, the literary work which has started in the late 1900s, continues today. Partial removal of the pressure on the use of the language has accelerated the press-release activities in this area. The number of books, magazines, newspapers printed and published in just between 2012-2015 years, is more than the number of publications of all Kirmanckî history. The advancement which Kirmanckî has acquired in the literary World, has gained momentum with an increasing number of participations each passing day. Another one of the important developments is, participation of the main carriers of culture, women, in this area. In this study, the modern story in Kirmanckî language, which sits on a firm footing by feeding from Kurds' very rich oral literature, is discussed with its yesterday and today.

Keywords: Literature, Short story, Modern short story, Kurdish short story, Kirmanckî/Zazakî short story.

Giriş

Edebiyatın önemli bir türü olan öykü, daha çok kısa zaman diliminde cereyan eden bir olay; bu olaydaki duygular, düşünceler, davranış biçimleri ve iç sarsıntıların etkili bir dille anlatımıdır. Uzun bir hayatın kısa bir anıdır öykü. Ya da yazarın, upuzun bir yaşam çizgisinin ritmi bozulan kısmına ışık tutması ve görünür kılmasıdır. Böylece o noktayı sarsan, akıntının yönünü değiştiren bir mutluluğun, bir acının, bir pişmanlığın yani insanlık hallerinin etkili bir dille anlatımıdır öykü. “Öykü, hayata öyle ince bir ayarla yaklaşır ki, toplumun bütününe gözetken bakış açılarının ötesinde, insan zihnindeki karşılıklarını, zihnin kırımlarında yaşayan sayısız ayrıntıyla özdeşliğini bulur.” (Gümüş, 2010: 48).

Öykü, kısa ama etkili bir tür olması bakımından da modern insanın yaşam biçimi ve okuma anlayışına uygun bir yapıdadır. Yüksek teknolojinin çevrelediği çağdaş insan, edebiyatın büyüdü dünyasına girmek için kısa ve etkili bir tür olan öyküyü tercih eder. Kısa öykü küçüktür ve adının aksine okura, büyük ve renkli bir dünyanın kapılarını açar. O kapıların her biri insanı, bir başka dünyaya götürerek onlarca, yüzlerce yaşamın en can alıcı kesitine tanıklık ettirir ve onlarla beraber mutluluğu, hüznü, acıyı, öfkeyi, pişmanlıkları ve insana ait ne varsa yaşatır.

Kısa öykünün etkili bir tür olmasının en belirgin nedeni, onun yaşamın içinden gelişidir. Elbette burada kullanılan dil, anlatım biçimi, yazarın dil ile kurduğu yaratıcı ilişki de öykünün etkisini artıran önemli faktörlerdendir. Bir diğer önemli faktör de öykünün dile getirdiklerinin insana dönük yüzüdür. Bunlar, insanın acıları, hüznü, sevinçleri, kaybolan yılları, umutları, uzak düşleri, hayâl kırıklıkları, çevresi ile yaşadığı uyumsuzluk, kıskançlığı, aşkları, tutkuları, öfkesi, çocukluğu, geçip giden gençliği gibi insana ait duygulanım durumlarıdır (Gümüş, 2007: 33).

Öykünün insana dönük yüzü elbette toplumdan bağımsız değildir. Her edebiyat, içinde doğduğu toplumla ilişkilidir. Her toplumun sanat ve edebiyatını besleyen kendi sosyal gerçekliğidir. Edebiyatın temel taşı olan hikâye, toplumun kurucu unsurlarındandır. Her toplumun bir hikâyesi vardır. Tüm zamanlarda, her yerde, tüm toplumlarda hikâye veya anlatı hep var olmandır. Anlatısı olmayan bir halk yoktur ve insanlık tarihi anlatı ile başlamıştır (Barthes, 1988: 101).

Anlatı veya hikâye, doğal olarak içine doğduğu toplumların sahip olduğu her türden ilişkiyi, yaşam biçimini ve sosyo-kültürel yapısını yansıtır. Bu yaşam biçimi ve ilişkiler sistemi de aynı şekilde, edebiyatın köklerine nüfuz ederek onu geliştirir. Hikâye, toplumun an be an kaydını tutar, onunla nefes alıp verir (Alver, 2016: 86). Bir toplumun sanatını, o toplumun sosyo-ekonomik yapısını tarihsel süreç ile ilişkilendirerek ele alan toplumcu gerçekçi yaklaşım, sanatı bir yansıtma aracı olarak görür. Buna göre bir toplumun edebiyatı, o toplumun karakteristik özelliklerini taşır. Gerçekçi bakış açısından hareket eden ve dünyaca bilinen birçok yazar, yaşadığı çağın karakteristik özelliklerini eserlerine yansıtmıştır. Sözelimi, Balzac, Tolstoy, Stendhal ve Dickens kendi dönemlerinin sosyal gerçekliğini eserlerine başarıyla aktaran yazarlardır (Yüce, 2016).

Edebiyat, esasen bir söyleme biçimidir. Onu doğuran ana itki ise bastırılmayan söyleme isteğidir. Bu istek, yazarın bir şeyi duyurma, hatırlatma, bildirme, önerme, paylaşma, yargılama, yüceltme, lanetleme, haklı kılma gibi amaçlarını gerçekleştirme isteğidir. Edebiyat en nihayetinde, yazarın, içinde büyüttüğü sözü dışarıya taşımasıdır. Veya yazarın, farkına vardığını, gördüğünü, hissettiğini aktarma derdidir. Bu, okura dönük olabileceği gibi, topluma dönük, hatta yazarın kendisine dönük de olabilmektedir. Edebiyat, etkileme, yönlendirme, bilgilendirme, inandırma, hayata dâhil etme gibi amaçlarının yanı sıra bir yorumlama ve anlamlandırma işlevi de görmektedir (Alver, 2016: 64).

Tarihsel derinliği tartışma götürmeyen ve çok çalkantılı toplumsal olayların çoğu zaman nesnesi durumunda olan Kürtler de hiç kuşkusuz bunu edebiyatları ile yansıtmışlardır. Yazılı edebiyat kulvarına birkaç yüz yıl geriden başlayarak giren Kırmancca edebiyatın, kendinden yüzyıllar önce yazılmış dünya edebiyatı seviyesinde olduğunu iddia etmek, gerçekçi bir yaklaşım olmasa gerek. Ancak Kırmancca, her şeye rağmen bugün öykü yazımında evrensel ölçülere ulaşmak için hızla ilerlemektedir. Eğitimde, kamusal alanda, basın-yayın organlarında çok uzun yıllar yasaklı olan bir dilde modern edebi eserler vermek ve bununla da evrensel ölçüleri yakalamak elbette büyük çaba, emek ve cesaret

gerektirmektedir. Bugün Kırmancca öyküden söz etmemizi sağlayan da bu emek ve cesarettir.

Edebiyat, sanatçının dış dünyadan algıladığı gerçeklere kendi duygu ve düşüncesini katarak oluşturduğu imgeleri yansıtmaya sürecinde oluşmuştur. Sanatçının, edebiyatçının dünyayı algılayarak imgelere dönüştürüp bunu söze ve yazıya yansıtması süreci yüzyıllarca devam eden bir süreç olmuştur. Kısa öykünün gelişimi de bu süreçle beraber ve diğer edebi türlerle iç içe gelişmiştir.

Rönesans'ın en önemli sanatçılarından biri olan Boccaccio (1313-1375), dünya edebiyatında kısa öykü türünün yaratıcısı olarak kabul edilmektedir. *Decameron* (1348-1351) adlı kitabı ise dünya edebiyat tarihinin ilk öykü kitabıdır. Kitap, veba salgınından kaçarak bir eve sığınan on kişinin anlattığı ve çoğu eski halk masallarından alınmış yüz hikâyeden oluşmaktadır (Özdemir, 1980: 176). İlk öykülerin basılıp yayımlandığı 14. yüzyılda öykü bir edebi tür olarak henüz ayrışmamıştır. Öykünün, tür olarak ayrışıp ayrı bir nitelik kazandığı dönem 19. yüzyıldır. Bu dönemde kısa öykü birçok büyük romancının ilgi duyduğu bir alan olmuştur. Dünyaca ünlü edebiyatçılardan Victor Hugo, Stendhal, Balzac, Flaubert, Tolstoy, Dostoyevski, Gogol gibi ünlü romancılar aynı zamanda kısa öykü de yazmışlardır. Bunlar gibi birçok yazarın ilgisi öykü türünün edebi eserler arasında sağlam bir yere oturmasına büyük katkı sağlamıştır.

“Modern Öykü” kavramı ise önce Batı’da, sonra da bölgemizde, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan bir kavramdır ve genel olarak, insanların her gün gördüğü, yaşadığı fakat üzerinde durmadığı bazı durumların altındaki gerçekleri etkili bir biçimde anlatan tür olarak da tanımlanmaktadır. Türk edebiyatında da öykü, diğer türlerde olduğu gibi başlangıçta, gelenekselden çok, Batı etkisiyle oluşup gelişmiştir. 19. yüzyılın sonlarında etkili olan batılılaşma eğilimi sanat ve edebiyat alanında hayli güçlü bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş Türk öykücülüğünde çığır açan Halit Ziya’ya göre sanatta ve edebiyatta yapılacak ne varsa hepsi Batı’da ve özellikle de Fransa’da gerçekleştirilmiştir. Kendilerine düşen şey ise aynısını yapmaktır (Tosun, 2013: 16). Ancak, Batı’ya öykünerek başlasa da dünya örneklerinde olduğu gibi, modern Türk hikâyeciliğinin de birçok anlamda halk hikâyelerinden beslendiği söylenebilir (Boratav, 2007: 26). Ömer Seyfettin, Memduh Şevket Esenal, Sait Faik, Haldun Taner ve Sabahattin Ali öykünün Türkçedeki en önemli ilk temsilcileri arasında sayılmaktadır.

1. Kürt Edebiyat Tarihinde Öykü

Bir milletin millet olabilmesi için çoğu kez gerekli olan iki şeyden biri kendi edebiyatını yaratmaktır (Psikharis, aktaran Jusdanis, 1998: 76). Edebiyat bir topluluğun zihinsel dünyasını geliştirir ve genişleyen zihinsel dünyanın sınırları o topluluğun varlığını kalıcı hale getirir. Edebiyat, bir milletin günlüğü gibidir ve onun yakın veya uzak tarihinin hikâyesini anlatır. Bu yönü ile de kültürel kimliklerin üretilmesinde olumlu bir etkidir.

Şiir, roman, öykü, türü ne olursa olsun her edebiyat ürünü dilsel bir yaratıdır ve dış dünya ile iç dünyanın birbirine bağlandığı bir işaretler, semboller dizgesidir. Bu üretimde başat unsur olan dil, anlamın oluşmasını sağlar. Her yazımsal ürün, doğal dilin toprağında serpilip gelişir. Her dilin edebiyatı da doğduğu toplumun sosyo-kültürel yapısı içinde anlamlıdır.

Kürtçe, her ne kadar yazılı edebiyat dünyasına erken adım atsa da Kürtlerin yaşadığı bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de uygulanan dil politikaları sonucu edebiyat dünyasındaki gücünü koruyamamış, geliştirememiş ve tarihte yazılmış sınırlı sayıda eserlerle kalmıştır. Edebiyat dili olmakta hiç de gecikmeyen hatta dönemin Farsça ve Arapça egemenliğine karşın değerli eserler yaratarak bu eserleri günümüze kadar taşımayı başarmış bir dil, devletlerin “tek dil” politikaları ve egemen dilin baskısı sonucu fazla gelişme fırsatı bulamamıştır.

Hemen hepsi edebiyat eseri yaratma kapasitesine sahip beş farklı lehçesi olan Kürtçenin ilk öyküsü Kurmancca’dır. Bu, 1912 yılında Rojî Kurd adlı dergide yayımlanan Fuat Temo’ya ait, “Çîrok” adlı öyküdür. “Çîrok”un tarihe ilk Kürtçe öykü olarak geçmesi dışında bir önemi olmadığını ve kötü bir metin olduğunu ileri süren araştırmacı yazar Ferhad Shakely, bu öyküden sonraki ilk öykünün 1925 yılında, Cemil Saib’in (1887-1951) yazdığı “Le Xewma” (Rüyada) adlı öykü olduğunu belirtmektedir (Shakely, 1998: 27).

İlk Kürtçe öykü ile ilgili bir başka iddia da, ilk öykünün tarihini 1840’lara kadar götürmektedir. Buna göre, 1840’lı yıllarda Mela Mehmûdê Beyazîdî, Mem û Zîn’in izinden bir öykü kaleme alarak, bugünkü anlamda yazılı ilk öyküyü yazmıştır (Parlıtı, 2009).² Bu durumda, 1912 yılında kaleme alınan ve “Rojî Kurd” dergisinin 1. ve 2. sayılarında yayımlanan Fuat Temo’nun Çîrok (Öykü) adlı öyküsü ikinci ve 1925 yılında yayımlanan Cemil Saib’in “Le Xewma” (Rüyada) adlı öyküsü ise Kürt edebiyatının üçüncü modern öyküsüdür.

Kürtçe kısa öykünün gelişimi hiç kuşkusuz Kürtlerin zengin sözlü edebiyat geleneğinden ayrı düşünülemez. Ancak tüm doğu halkları gibi Kürtlerin de gerek Türk öykücülüğünden gerekse de Türkçe üzerinden veya doğrudan Batı edebiyatından etkilendiğini söylemek mümkündür.

2. Kırmancca Öykünün Dünü ve Bugünü

Kürtçenin Kırmancca dışındaki lehçelerinde, küçümsenmeyecek sayıda klasik eser mevcutken Kırmanccada oldukça sınırlıdır. Sadece klasik edebiyat değil, genel olarak da tarihsel yazılı bir edebiyattan söz etmek zordur. Bunun en önemli nedenlerinden biri Kırmanccanın sadece Türkiye sınırları içinde yaşayan bir topluluk tarafından konuşuluyor olmasıdır. Bu argüman, en azından son yüz yıl

² Yazılı ilk Kürtçe öyküyü 1840’lara ve Beyazîdî’ye dayandıran birçok kaynak bu öykü için yeterince açıklayıcı olmayan “Mem û Zîn’in izinde” şeklinde bir tabir kullanmaktadır. Ayhan Tek’in “Osmanlı Edebiyatında Mem û Zîn Mesnevisi ve Yayılımı” adlı doktora tezinde belirttiğine göre, Rusya’nın Erzurum konsolosluğu olan ve Kürtçe metinleri akademi dünyasına tanıtan önemli isimlerden August Jaba ile birlikte Mem û Zîn’in yazmaları üzerine çalışan ve Kürtçe nesrin ilk örneklerini veren Mela Mehmûdê Beyazîdî bu eseri özetleyerek kısaca nesre çevirir. Beyazîdî’nin bu çevirisi aynı zamanda Kürtçe nesir ve öykünün de ilk metni olarak kabul edilmektedir.

için oldukça geçerli bir argümandır. Çok kültürlü, çok dilli bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasıyla ortaya çıkan ulus devletlerden biri olan Türkiye Cumhuriyeti devleti, uyguladığı politikalarla, teritoryal sınırları içinde kalan çok sayıda dilin ve kültürün kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Her ne kadar tek dil politikası ulus devlet mantığı içinde makul bir uygulama gibi görünüyorsa ve birçok modern ulus devlet için geçerliyse de benzerleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'deki tekçi politikaların bir adım önde olduğu söylenebilir. Çünkü Türkiye, farklı dillerin ve kültürlerin varlığını dahi kabul etmeyerek mevcut tüm dilleri Türkçenin varyasyonları saymıştır. Ve bu politikalar sonucu Türkiye teritoryal alanı içinde yaşayan veya yaşamış olan 18 dilden üçü bugün ölü diller arasında sayılmaktadır (Moseley, 2010). Ancak bir yandan Kürt nüfusunun çok oluşu ve belirli bölgelerde yoğunlaşmaları, öte yandan Kürtçe üzerindeki pervasız baskının dili yaşatma konusunda bir mobilizasyon yaratması, Kürtçenin bugüne gelmesini sağlamıştır. Ayrıca, Kürtçenin diğer lehçelerinin birden fazla ülkede konuşuluyor olması onlara zaman zaman can suyu taşımıştır. Kırmance için ise durum daha farklıdır. Birincisi, oransal olarak konuşanı daha az. İkinci ve en önemlisi sadece Türkiye'de yaşayan bir topluluk tarafından konuşuluyor olması ve tabii ki Türkiye'nin dil politikalarıdır. Bütün bu olumsuz faktörler geçmişte Kırmancanın yazılı edebiyat dili olarak gelişimini önlemiştir. Akıl almaz baskılar, yasaklamalar ve engellemelere rağmen hiç okulu olamamış olan Kırmance, yazılı edebiyat dünyasına, bulduğu ilk fırsatta adım atmış ve üzerindeki yasakların kalkması ve okullu olması durumunda gelişmeye aday güçlü bir edebiyat potansiyeli taşıdığını göstermiştir. Ayrıca, Kürtçenin diğer lehçeleriyle kıyaslandığında Kırmancanın, yazıya en son geçen lehçe olduğunu, dolayısıyla da sözlü edebiyat geleneğinin daha güçlü olduğunu, bu geleneğin bugünkü modern öykücülüğe kaynaklık ettiğini de belirtmeliyiz.

Kırmancadaki ilk modern hikâyeye geçmeden önce, hem ilk hem de sınırlı sayıda olmaları bakımından Kırmance yazı tarihinin temel taşları niteliğindeki metinleri anmak gerekir. Kırmancanın ilk yazılı metni, bir doğu bilimci olan Peter İvanoviç Lerch'in (1857) dilsel çalışmaları kapsamında derlediği birkaç halk masalı ve meselenin yazıya dökümünden ibarettir. Kırım Savaşı'nda (4 Ekim 1853-30 Mart 1856) Çarlık Rus Ordusu'nun eline esir düşen Osmanlı askerleri arasında Kürtler de vardır. Petersburg Bilimler Akademisi'nce görevlendirilen Peter İvanoviç Lerch (1828- 1884), dil araştırmaları çerçevesinde bu esirleri dinleyerek derleme çalışmaları yapmıştır. Derlenen bu folklorik anlatımlar daha sonra yazılarak 1857 yılında Petersburg'da yayımlanmıştır (Lerch, 1857) Böylece, bilinen ilk yazılı Kırmancanın temeli atılmıştır.

Kırmancaların kendileri tarafından yazılan ilk metin ise Ehmedê Xasî'ye (1867-1951) ait olan "Mewlûdê Kirdî" adlı manzum eserdir. Bu eser 1899'da Diyarbakır'da basılmıştır. Yine bir diğer manzum eser de Osman Efendîyo Babij (1852-1929)'a ait olan "Bîyîşa Pêxamberî"dir. Bu da 1933 yılında Şam'da

yayımlanmıştır (Lezgîn, Kırmancca (Zazaca) Kürtçesinde Öykücülüğün Gelişimi; Kırkan, 2018). Her iki metnin de dini metin olması dikkat çekicidir. O tarihlerde okur-yazar olanların daha çok dini eğitim alanlar olduğu anlaşılmaktadır.

Gerek Lerch'in derleyip yayımladığı folklorik metinler gerekse de Kırmancların kendileri tarafından yazılan en eski dini metinler Kırmancca yazı dilinin temelini oluşturmakla beraber bunların edebi eser çerçevesinde değerlendirilip değerlendirilmeyeceği tartışmalıdır. Nitekim Kırmancca öykünün ilk yazarlarından olan R. Lezgîn, Kırmanccaya ait klasik bir edebiyat eserinin bulunmadığını şu sözler ile ifade etmektedir: "Mi gore edebiyatê klasik yê kirdkî çin o. Herçiqas mewlidan de zıwan bi hawayeko estetîk bêro şuxulnayene û binezm binusîyê zî ancî ma nêşkenê înan mîyanê kategoriya edebiyatî de bihesibnin." Lezgîn bu sözleri ile mevlitlerde kullanılan dilin, estetik olmasına rağmen bunların edebiyat kategorisine dâhil edilemeyeceğini belirtmektedir (Lezgîn, 2013: 3-9). Ancak mevlitlerin edebiyat eseri sayılıp sayılmayacağı konusunda farklı yaklaşımlar da mevcuttur. Örneğin Seît Verroj Kırmancca yazılan Mela Ehmedê Xasî (1867-1951) ve Osman Efendiyê Babîjî (1853-1929)'e ait mevlitlerin klasik edebiyat eseri olduğunu şu sözleri ile ifade etmektedir: "Ewro roj mewlûd, êdî zey yew parçeyê kulturê îslamî û yew bêjê edebiyato klasik ê dînî, kulturê mileta kurdan mîyan de cayê xo girewto." (Verroj, 2017). Bu sözleri ile de Verroj, bu eserlerin İslami kültürün ve klasik Kürt dini edebiyatının bir parçası olarak Kürt kültüründe yerini aldığını belirtmektedir. Ayrıca İlyas Akman da Xasî'nin mevlidini edebi kriterler açısından değerlendirerek onu edebi eser kategorisinde ele almaktadır (Akman, 2019: 275-304). Kırmanccanın bu ilk metinleri, kendileri birer edebi metin olsun veya olmasın dilin yazıya kavuşmasında ve zamanla edebi ürünlerin ortaya çıkmasındaki rolleri bakımından Kırmancca yazım tarihine çok önemli metinler olarak geçmişlerdir. Bu metinlerin ilkinin imparatorluğun son yıllarında Diyarbakır'da (1899) diğerinin ise Türkiye dışında (Şam, 1933) basılıp yayımlanması dikkat çekicidir. 1930'lu yıllarda Türkiye'de, herhangi bir metin yazıp yayımlamak bir yana, Kürtçe konuşmak dahi yasaklanmıştır. Her türden baskı, cezai işlem ve aşağılama sonucu, yazılı edebiyat eseri üretmek bakımından çok uzun bir dönem, 1970'lerin sonuna kadar Kırmanclarda ve Kırmanccada herhangi bir kıpırdama olmamıştır. İki mevlid ve iki kısa folklorik metinden ibaret olan yazılı Kırmanccanın, 1970'lere dek yazı dili yok denecek kadar zayıftır. Türkiye'de Kırmanccanın yazılı bir dil olmasının önündeki en büyük engel, devletin uyguladığı yasalara eşlik eden işkence ve hapis cezalarıdır. Buna rağmen 1970'li yılların sonunda Türkiye'de yayımlanan bazı dergilerde, Kırmancca metinlere, özellikle Tîrêj³ dergisinde genişçe yer verilmiştir. Ancak, 1970'li yıllarda uygulanan baskılar, yazım faaliyetlerini sürdüren kişilerin çeşitli risklerle karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Giderek artan baskı ve şiddet ortamı 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle beraber en üst seviyeye ulaşmış ve Kırmancca yazım faaliyetlerini olanaksız kılmıştır. Yazım

³ Tîrêj, Hejmar: 1-2-3, İzmir, 1979-1980

faaliyetlerini sürdürmeyen Kürt aydınları ülkeyi terketmek zorunda kalmışlardır. Ağırlıklı olarak İsveç'e yerleşen yazarlar, Avrupa'da yayımlanan, Armanç (Stockholm), Berbang (Stockholm), Berhem (Stockholm), Çıra (Stockholm), Hêvî (Paris), Kurdistan Press (Stockholm), Tîrêj (4. sayı, Stockholm),⁴ Vate (Stockholm), Wan (Stockholm) gibi dergilerde yazım faaliyetlerini sürdürmüştür (Can, 2017).

Kırmancca edebiyatın başlangıç metni olarak genel kabul gören “Engîştê Kejê” (Kejê'nin Parmakları) adlı öykü 1980 yılında Tîrêj dergisinin 2. sayısında yayımlanmıştır. Bu konuda son zamanlarda yapılan bir güncelleme ile Kırmanccanın ilk modern öyküsünün Doğan Kılıç Şihesenanlı (1927-2004)'ya ait olduğu düşünülen ve 15 Mayıs 1963 yılında Roja Newe'de yayımlanan “Maceraya Silemanê Gincî” başlıklı metin olduğu öne sürülmektedir (Akman, 2018, s. 11, <http://rosanlezgin.blogspot.com/2019/09/edebiyate-ma-de-hikayeya-tewr-verine.html>). Ancak bu metnin kurgulanmış bir öyküden ziyade bir mesele olduğu veya Silemanê Gince'nin başından geçen bir olayın, bir anının başkası tarafından nakledilmesi şeklinde olduğu düşünülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla yazar, 1938'de Çanakkale'nin Bayramiç ilçesine sürülen Silemanê Gince'nin başından geçen gerçek bir olayı anlatmaktadır. Anlatım tekniği veya kullandığı dil açısından edebi bir metin olduğu düşünülse bile bunun anı türüne dâhil edilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla kurgusuyla, örgüsüyle modern bir öykü olduğu düşünülen “Engîştê Keje”nin Kırmanccanın ilk modern öyküsü olduğu söylenebilir. M. Malmîsanij'e ait olan bu öyküyle beraber nihayet edebiyatın kapıları Kırmanccaya da aralanmıştır.

Bu öyküde, üç parmağı kırık olan Kejê'ye öğretmeninin bunun nedenini sorması ile başlayan bir diyaloga kulak veriyoruz. Kejê, parmaklarının neden kırıldığını anlatırken de köylere askerler tarafından yapılan baskınlar, askerlerin köylülere karşı tutumu, köylülerin askerler ile ilgili algısı ve davranışlarına tanık oluyoruz. Dönemin ruhunu çok iyi yansıtan bir öykü olmasına rağmen henüz Kırmancca ile ilgili dilsel bir çalışma olmaması dolayısıyla lokal ağız ile yazılmış daha sonraları yeni baskı için Vate Çalışma Grubu sözlüğüne göre bazı yerleri düzeltilerek basılmıştır (Çem, 2005).

12 Eylül'den hemen önce Tîrêj'de yayımlanan ilk öyküden sonra Kırmanccanın 2. Öyküsü, Avrupa'daki çalışmalardan çıkmıştır. Kırmanccanın hayat bulması anlamında diyaspora önemli bir rol üstlenmiş ve Avrupa'ya giden yazarlar, orada Kırmancca için yeni bir şans yaratmayı başarmışlardır. Kırmanccanın ikinci öyküsü olan “Derdê Dewrêşî (Dervîş'in Derdi)” adlı öykü de bu çalışmalar çerçevesinde 1995 yılında yayımlanmıştır. İlk öyküden tam 15 yıl sonra okuyucuya kavuşan ve J. İhsan Espar'a ait olan öyküde, dönemin siyasi atmosferi içindeki Diyarbakır'da yaşayan sıradan insanların maruz kaldığı devlet baskısı,

⁴ Tîrêj'in ilk üç sayısı İzmir'de, dördüncü sayısı Stockholm'de yayımlanmıştır.

işkence, dil problemleri trajikomik bir dille anlatılmaktadır. Olaylar, yarım yamalak Türkçesi ile emekli bir kâtip, bir yanlışlık sonucu ölümcül hasta tanısı konan karısı ve onları çevreleyen 1970’li yılların Diyarbakır’ı etrafında gelişmektedir.

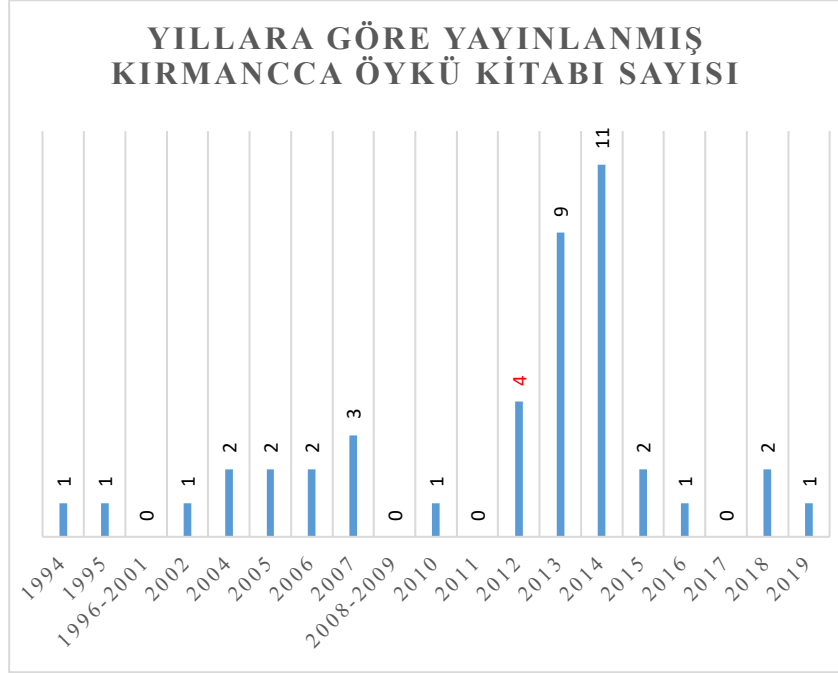
Bu tarihten sonra aralıklarla da olsa dil ile ilgili çalışmalar artarak devam etmiştir. Yine İsveç’te yayımlanan çeşitli Kürtçe dergilerde Serdar Roşan’a ait “Bircanê Dîyarbekirî ra Mektubêke” (Diyarbekir Burçlarından Bir Mektup) ve “Gozêre” (Ceviz Ağacı) adlı öyküler de 1995-96 yıllarında yayımlanmıştır. Kırmancca öykünün yeniden ülkesine dönüp kendi dilinin toprağında serpilmesi için 2000’li yıllarda Avrupa Birliğine (AB) üyelik kapsamında hazırlanan uyum paketleri ile oluşan nispi demokratik ortamın oluşması gerekecekti. 2002’de TBMM’de kabul edilen uyum yasalarının yürürlüğe girdiği tarihe kadar bir elin parmakları kadar dâhi olamayan Kırmancca öykü kitabı sayısı, Uyum Yasaları ile beraber yazın çalışmalarına hız verilmesi sonucu bugün onlarcayı bulmuştur.

9 Nisan 2002 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği 2. Uyum paketi ile Kırmancca da dâhil Türkçe dışındaki dillerin yazın faaliyetlerini yasaklayan kanunun birçok maddesinde değişiklik yapılmıştır. Dernekler Kanununun 5. maddesinin ilgili bendinde yapılan değişiklikle, “Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak amacı ile dernek kurmak” yasak kapsamından çıkarılmıştır. Aynı kanunun 6. maddesinde yapılan değişikliklerle de “Derneklerin Tüzük ve diğer dernek mevzuatının yazımında ve yayınlanmasında, genel kurullarında, özel veya resmi açık veya kapalı yer toplantılarında Kanunla yasaklanmış dilleri, dernekçe düzenlenen veya dernek adına iştirak edilen açık veya kapalı yer toplantılarında Kanunla yasaklanmış dillerle yazılmış pankart, levha, plak, ses ve görüntü bandı, broşür, el ilanı, beyanname ve benzerlerini, mühür ve başlıklı kâğıtlarda dernek isminden ve varsa işaretinden başka isim ve işaretleri kullanmaları yasak” kapsamından çıkarılmıştır (T.C Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007)

Sözü edilen kanun maddelerinin henüz yürürlükte olduğu 1994 yılında, Doz Yayınları tarafından basılan, Kırmanccanın ve Kemal Astore’nin ilk öykü kitabı olan “*Cêr Hard Cor Asmên*” adlı öykü kitabı da dâhil 2002’ye kadar yayımlanan kitap sayısı ikidir ve ikinci kitap da aynı yazara ait olup 1995’te Bon’da, Verlag für Kultur und Wissenschaft yayınevi tarafından basılmıştır. 2002’de Roşan Lezgîn’in “*Binê Dara Valêre de*” adlı öykü kitabınının yayımlanması ile başlayan nispi serbestleşme dönemi 2015’te değişen paradigma ile sona erdiğinde 41 tane Kırmancca öykü kitabı yayımlanmıştı. 2013-2014 yıllarında Kırmanccanın altın çağını yaşadığını söyleyebiliriz. Sadece bu iki yılda yayımlanan öykü kitabı sayısı yirmidir.

Mutlu Can’ın, yüksek lisans tezi kapsamında yaptığı bibliyografya çalışmasında, 2017 yılına kadar yayımlanmış 38 tane öykü kitabı adı geçmektedir (Can, 2017). Pınar Yıldız ise “Kırmancca (Zazaca) Hikâyeciliği” adlı makalesi için yaptığı

çalışmada, 2019'a kadar yayımlanan 43 adet Kırmancca hikâye kitabından söz etmektedir (Yıldız, 2020). Her iki çalışma kapsamındaki kitapların yayın tarihleri, Türkiye siyasal konjonktürünün adeta aynası gibidir. Daha geniş bir tarih aralığını kapsaması bakımından Yıldız'ın çalışmasında yer alan bibliyografyaya bakıldığında kitap sayıları, basım yıllarına göre şöyledir:

Şekil 1. 1994-2019 yılları arasında yayımlanmış Kırmancca öykü kitabı sayısı

Tabloda da görüldüğü üzere 2012-2015 yılları arasında ciddi bir sıçrama söz konusudur. Bu yıllar arasında “Çözüm Süreci” olarak adlandırılan ve Türkiye'nin sorunlarına başka bir perspektiften bakmayı deneyen bir sürecin Kırmanccaya etkileri tabloda görüldüğü gibidir. Yazın hayatına kitaplaşarak girdiği tarihten itibaren geçen 26 yılda toplam 43 olan Kırmancca öykü kitabının 24 tanesi bu süreçte (2012-2013-2014) çıkmıştır. Geriye kalan 19 kitap da 23 yıla yayıldığına her bir yıla bir kitap dahi düşmemektedir⁵.

Burada çok bariz bir biçimde dönemin atmosferini yansıtan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin, AB'ye üyelik çerçevesinde de olsa, çeşitli yasalarla, dil politikalarında oluşturduğu esneklik nispetten demokratik bir zemin oluşturmuş

⁵ Bu sayılara çeviri kitaplar dâhil değildir. Bunların dışında az sayıda çeviri eser de bulunmaktadır.

ve bu zeminde Kırmancca ve Türkiye'nin yasaklı tüm dilleri nefes almıştır. Bu ara dönemi bir nefes alma dönemi olarak değerlendirmek gerekir. Çünkü 2015'te durdurulan bu sürecin dile yansımaları gecikmemiş, tabloda da görüldüğü gibi yeniden başa dönülmüştür.

Kırmancca öykü kitaplarının bir kısmı, siyasi ve dilsel baskının had safhada olduğu dönemlerde dahi yazmayı sürdüren kişilere aittir. Yazarların bir kısmı cezaevlerinden, bir kısmı da yurt dışından yazmaktadır. Önemli bir kısmı, özellikle de kadınlar sözünü ettiğimiz “Çözüm Süreci” kapsamında yazmaya başlamışlardır.

Kitap olarak basılıp yayımlananlar dışında da yazılan ve yayın dili Kırmancca olan *Vate*⁶ ve *Şewçila*⁷ dergilerinde yayımlanan onlarca hikâye vardır.

Kırmancca edebiyatın ilk edebi metni ve ilk öyküsü olan “Engîştê Kejê (Kejê'nin Parmakları)” adlı öykü ve ondan 15 yıl sonra kaleme alınan birkaç öyküden sonra 2002 yılında Roşan Lezgîn'nin “Binê Dara Valêre de” adlı öykü kitabıyla edebiyat dünyasına giren Kırmancca, 2012 yılına kadar öykü dalında bazı yıllarda hiç eser verememiş bazen de bir yılda, bir-iki kitabı geçememiştir. 2007 yılında yayımlanan 3 kitap, yılda 0-1 veya 2 kitap yayımlanması istikrarını bir parça bozmuşsa da hemen ardından gelen yıllarda (2012 yılına kadar) tekrar aynı düzenle devam etmiştir. Ancak 2012'de başlayan sıçrama 2013 ve 2014 yıllarında yayın tarihinin en büyük artışını yaşamıştır. Bu artış sadece öykü dalında olmamış edebiyatın her alanında buna paralel bir gelişim seyri izlenmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, politik atmosferin Kürtçe lehine değişmesi ve bu çerçevede üniversitelerde açılan Kürtçe bölümler, Kürtçenin ortaokullarda seçmeli ders olarak müfredata girmesidir. Diğer çok önemli ve tetikleyici nedenlerden biri de sadece Kırmancca yayımlanan gazete ve dergilerin (*Vate*, *Şewçila*, *Newepel*) artması ve ilgili kişilerin yazdıklarını bu gazete ve dergilerde yayımlama şansı bulmasıdır. Ayrıca bu gazete ve dergiler, Kırmanccaya küçümsenmeyecek sayıda yeni yazarlar, daha da önemlisi kadın yazarlar da kazandırmıştır. Hem sayıca hem nitelikçe ve hem de kadın yazar sayısı bakımından Kırmancca modern öykünün söz konusu yıllarda ulaştığı yerin, tarihi bir zirve olduğu söylenebilir.

Çağdaş insanın, özellikle metropol insanının zaman açısından yaşadığı yoksunluk, daha uzun bir tür olan roman ve benzeri ürünleri okumayı sınırlandırmaktadır. Aynı nedenle öykü daha popüler hale gelerek hem okuyan hem de yazan açısından çağın gereklerine uygun bir tür olarak öne çıkmaktadır. Kırmancca edebiyatta öykünün öne çıkması, daha çok yazılıp daha çok okunmasını sağlayan diğer bir faktör de Kırmancca okur-yazar oranının düşük olması, okur-yazarların dahi okumakta güçlük çekmesi ve standart bir yazı dilinin henüz oturmamış olmasıdır. Standart yazı dilini henüz tam kavrayamamış birinin Kırmanccayı çok iyi bilse de bir romanı okuyup bitirmesi oldukça zordur ve çok

⁶ 1997'de yayın hayatına başlayan ve Haziran 2020'de 64. Sayısı yayımlanan kültür ve edebiyat dergisi.

⁷ 2011 yılında yayın hayatına başlayan ve 16. sayısı 2018 yılında çıkan sanat ve edebiyat dergisi.

özel bir çaba gerektirmektedir. Bu bakımdan öykünün, Kırmancanın gelişimine katkı sunduğu söylenebilir.

2.1 Kırmanca Öyküde Biçim ve İçerik

Genelde Kürt edebiyatı, özelde ise Kırmanca öykü, temasal olarak, Kürt toplumunun sosyo-politik yapısından ayrı değildir. Ayrıca Kürtler, hem toplumsal hem bireysel sorunlarını kendi dillerinde yaptıkları edebiyatla özgürce dile getirme olanağı bulamamışlardır. Bu nedenle buldukları ilk fırsatta, ilk girişimleri kaybolan zamanların acılarını dile getirmek, yani içlerinde büyüttükleri sözü dışarıya akıtmak olmuştur.

Tarihin karanlık dehlizlerinde kaybolmamak için çırpınıp Kırmancayı bugüne getirerek tarihi bir misyon üstlenen yazarların, ilk eylemi, bu karanlığa ışık tutmak olmuştur. Dolayısıyla da Kırmanca hikâye daha çok devletin Kürt toplumuna karşı tutumu, cezaevi hikâyeleri, sürgün, katliam, kavga, kadına uygulanan şiddet temalı hikâyeleridir. Elbette ki her öykünün teması Kürtler ve devlet ve Kürt politikaları değildir. Bunlar sadece öncelikli konulardır.

Toplumsal ve kültürel bir üretim alanı olan sanat, ontolojik olarak siyasetle içli-dışlıdır. Mevcut politikalardan etkilenerek ya eleştirel bir tarzda ya da mevcut politikalara payanda olarak iktidarı besleyecek tarzda ortaya çıkmaktadır. Bu nedendir ki Marx, kültür ve sanatı bir üst yapı kurumu olarak değerlendirmiştir. Sanat bazı yerlerde eleştirel ve muhaliftir, bazı yerlerde ise iktidarın güdümündedir. Dünya sanat tarihinde bu tarz somut örneklere rastlamak mümkündür. Siyasal konjonktür, sanatsal üretimin içeriğini belirleyebilmektedir. Toplumsal yapıdaki sarsıntılar ve siyasal dönüşümler ise sanat ve edebiyat dünyasını doğrudan etkilemektedir (Alver, 2016: 26).

Kürtçe yazın ise doğası gereği politiktir. Devletin, yok sayıcı, dışlayıcı, asimilasyonist dil politikaları ile Kürtlerin, kendi dillerinde kendilerini ifade etmeleri çok uzun yıllar baskılandığından, Kürt edebiyatı daha politik bir içeriğe sahiptir. Kürtçeyi bir edebiyat dili olarak kullananlar, ağırlıklı olarak şu veya bu şekilde, yaşamlarının bir döneminde politika ile uğraşmış kişilerdir. Politik olmayan, devletin uygulamalarıyla ilgili herhangi bir sorunu olmayan, Kırmancanın yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu umursamayanların Kürtçe yazmak gibi bir dertleri de olmayacaktır. Örneğin, Kırmanca yazarların bir kısmı halâ cezaevinde, önemli bir kısmı uzun yıllar sürgünde yaşamış ve yaşamaktadır. Dolayısıyla yazılan öyküler de daha çok politik içeriklidir. Zaten Kürtçe yazma isteği ve çabası bir yönü ile asimilasyon politikalarına karşı bir tavır olarak gelişmiştir, diğer bir yönüyle kimlik sorunudur ve aynı zamanda “ben de varım” diyebilmektir. Kürt edebiyatı başlangıçta, daha çok politik bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle de kendi içinde işleyen bir eleştiri mekanizmasından yoksundur. Öncelikli sorunlar ve konular öylesine kendini dayatmıştır ki Kırmanca edebiyat ürünlerine yapılan eleştirel bakış şimdilik

sadece olumlu yanlarını görmeye yöneliktir. Bu tutum, planlanarak yapılmaktan ziyade doğal olarak gelişen bir tutumdur. Okur kitlesi yok denecek kadar az olan Kırmancca edebiyatı, henüz gerçek bir eleştiri süzgecinden geçmemiştir. Eleştirisi olmayan bir edebiyatın da ne kadar doğru bir yere oturduğunu kestirmek zordur. Bir yandan Kırmancca edebiyatının yeni oluşuyor olması, diğer yandan temel sorunun Kırmanccanın yaşaması sorunu olması, Kırmancca eserlerin edebi kriter açısından bir eleştiriye tabi tutulmasını önlemiştir (Lezgîn, 2013). Dolayısıyla yapılacak her türlü değerlendirme bir parça eksik kalacaktır. Tüm bu nedenlerden dolayı genel olarak Kürtçe ve özelde de Kırmancca öyküde çoğunlukla içeriğin, biçimi tırpanladığını söylemek zor değildir. İçimizde büyüyüp adeta devleşen sözü dışarıya akıtırken, Sontag'ın da ifade ettiği gibi biçimi içeriğe kurban etmemek gerekir (Sontag, 1991).

Kırmancca öyküyü, baskı, şiddet, sürgün, dil yasakları ve hapisane gibi sorunların beslediği ve hatta ortaya çıkardığı söylenebilir. Söz konusu baskı unsurlarına bir de toplumsal cinsiyet algısı ve kadının toplumdaki yeri eklendiğinde katlanarak büyüyen dev bir sorundan söz etmek yanlış olmaz. Buldukları ilk fırsatta yazmaya başlayan kadınların 2012-2014 yılları arasında 5 öykü kitabı yayınlanmıştır. Bu, Kırmancca için önemli bir gelişmedir. Ve bu kadınlar söz konusu baskı unsurlarının hemen hepsine maruz kalmış, toplumun farklı kesimlerinden kadınlardır. Genel olarak Kürtlerin uzun yıllardır yaşadığı çatışmalı durum ve çözümsüzlük, işkence, sürgün, hapis ve her kadının çeşitli düzeylerde deneyimlediği erkek şiddeti ve toplumsal baskının kadınları yazmaya yönlendiren temel itki olduğu söylenebilir. Ayrıca bir-iki kuşak önceki hemen her Kürt'e, Türkçe öğretim sürecinde yaşatılan travma ve yatılı okul deneyimlerinin de kadınların hafızasında hatırı sayılır bir yer edindiğini söylemek mümkün. Dolayısıyla da bunların öyküye yansması ve işlenen ağırlıklı temalar olması anlaşılabilir.

Kırmancca öykülere anlam katan ve sıradan bir kadının deneyimlemesi zor olan koşullarda yazan, yazdıklarını okuyucuya ulaştırabilmek için ayrı bir çaba sarf eden bir kadın olan Şeyda Asmîn'in *Zeman Sey Fekê Kardî Bî* (Asmîn, 2013) adlı kitabında "Hikayeyê Koyî" (Dağ Hikâyeleri) başlığı altında anlattığı hikâyeler okuru, hayatın bambaşka bir alanına götüren sıra dışı hikâyelerdir. Hikâyelerinde ölüm ile yaşam arasındaki ince çizgiyi ustaca işleyen Asmîn, en çıplak hali ile ölümü, ölümü özleyen insanı, açlığı, susuzluğu, çetin doğa şartlarına karşı mücadeleyi, anne sıcaklığına duyulan özlemi içeriden bir bakışla, anlatmaktadır. Bu öykülerde yakılan köylerin, sadece yakılan köyler olmadığını bunun, metropollere savrulan evsiz, yurtsuz ve işsiz insanlar, açlıktan ölen hayvanlar olduğunu, geride bırakılana duyulan özlem olduğunu duyumsatarak bir daha hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağını hatırlatılmaktadır. Hatırlattığı önemli bir şey de gündelik hayatta sahip olunan sıradan şeylerin aslında ne kadar değerli olduğudur. Bununla okura, ocağı tüten bir ev ile sıcak bir yatakta yatmanın önemini, onları kaybetmenin acısını yaşatarak anlatmaktadır.

Asmîn'in hikayelerinde öne çıkan diğer bir tema da toplumsal cinsiyet algısının kadınlar üzerindeki olumsuz etkileridir. Kırmanccanın her kadın yazarı, kadınların can alıcı sorunlarının başında gelen bu konuyu atlamadan, bir görev gibi yazmıştır. Sorunun, kalemini oynatmaya başlayan her kadına kendini yazdıracak önemde ve derinlikte olduğu anlaşılmaktadır.

Kırmanccanın bir diğer kadın öykü yazarı da Bedriye Topaç'tır. Hatta Kırmanccada bir öykü kitabı yayınlanan ilk kadındır. *Bero Sûr* (Topaç, 2012) adlı kitabındaki öykülerinde şiirsel bir dil kullanmaktadır. Öyle ki, Topaç'ın öyküleri, bazen öykünün şiire karıştığı, bazen de şiirin öyküye karıştığı hissi uyandırmaktadır. Daha çok şiirleri ile tanınan yazarın, öykülerini şiirsel bir tarzda anlatması onun güçlü imgesel anlatım becerisini ve Kırmanccaya hakimiyetini göstermektedir. Topaç'ın öykülerinden gelen ses bir kadının, adeta Munzur'un sesine karışan çığlığı gibidir. Kadın olmak, Kürtlerin kâbusu olan yatılı okulların aşağılayıcı uygulamalarına maruz kalmak Bedriye Topaç'ın işlediği ana temalardır. İlle de kadın olarak Kürt toplumunda var olmaya çalışmanın zorlukları işlenmektedir. Gerek Asmîn'in, gerek Topaç'ın anlatımlarından Kürtlerin veya Alevilerin kadına değer verdiği söyleminin gerçeği yansıtmadığı ve sadece romantik bir söylemden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Bedriye Topaç, Vate Çalışma Grubu'nun standart dil ve yazı kriterlerine uygun yazmaktadır. Lokal ağızlı anlatılar sadece ilgili bölge mensubu okurlarca anlaşılırken, standart dil her mntıkadan okurun ilgisini çekmektedir. Dolayısıyla, dilin herkesçe aynı düzeyde anlaşılabilir olması, öykünün okuyucuyla buluşması ve geleceği açısından önemlidir. Topaç'ın öyküleri de bu yönüyle okuyucuya en çok ulaşan ve onunla bağ kuran öykülerdir.

Yeni yazarlardan olup birer öykü kitabı yayınlanan kadınlardan Burçin Bor (Bor, 2013) ve Lorîn Demirel (Demirel, 2014)'in genç kuşaktan olması Kırmancca öykü ile ilgili umutları artırmaktadır. Yirmili yaşlarda ve şehirlerde yaşayan insanların dilsel asimilasyondan ne kadar çok etkilendikleri de dikkate alınırsa genç yazarların önemi bir kat daha artmaktadır. Ancak dikkat çeken bir unsur, genç birer yazar olarak bu kadınların da öncelikli konularının değişmemesidir. Bu durum, günümüzde de kadının toplumdaki yerinin değişmediğine işaret etmektedir.

Kırmancca öykü kitabı yayınlanan ve dezavantajlı kesimlerin başında gelen kadınlardan başka bir dezavantajlı grup da cezaevindeki yazarların oluşturduğu gruptur. Cezaevindeki yazarların önde gelen isimlerinden ve bugüne kadar üç öykü kitabı yayınlanmış Murad Canşad'ın, kitaplarının üçü de cezaevinde yazılmış ve çok zor şartlarda yayınevine ulaştırılmıştır. Bir yazarın içinde bulunduğu zorlayıcı koşullar, bir çıkış yolu olarak yazma motivasyonunu artırırsa da bunu okura ulaştırabilmenin zorluğu aynı derecede caydırıcı olabilmektedir. Ancak Murad Canşad tüm zorlukları aşarak okuruna ulaşmayı başaranlardan biridir. Onu farklı kılan temel şey ise bir mahkûm olmasından ziyade öykülerinde

ironiye yer vermesi ve güçlü metaforlar kullanmasıdır. Kırmanccanın, bilinen nedenlerle sınırlı kullanımı ve edebiyat alanında zayıf kalması edebiyatın olanaklarından yararlanmasını da zorlaştırmıştır. Buna rağmen “Hesê Mişî” (Canşad M. , 2013) adlı kitabında edebiyatın sunduğu tüm olanaklardan yararlanan Murad Canşad, öykülerinin hemen hepsini mizahi bir dille yazılmıştır. “Eşqê Kerge” adlı öyküdeki metaforik anlatımı ve “Şewla” adlı öyküde özenle seçilmiş sözcükleri, yapılan eleştiriyi dahi zarif bir tonda ve öyküye zarar vermeden yapması Kırmancca öyküyü bir adım ileriye taşımaktadır. Murad Canşad da adı geçen diğer yazarlar gibi, Vate Çalışma Grubu kriterlerini esas almaktadır.

2.2. Dil ve Anlatım

Yazınsal bir metnin varoluş nedeni dildir (Gümüş, 2010: 68). Edebi bir metin, dil varsa vardır. O halde bir edebiyatın gelişmişliği o edebiyat dilinin gelişmişliğine paraleldir. Dilin gelişmişliği kadar, edebiyat ürünlerinin okuyucusuyla buluşmasının yarattığı tat da yazar ve okur açısından çok önemlidir. Bunun için bütün kesimlerin anlayabileceği ortak bir dilin varlığı gereklidir.

Kırmancca edebiyatın ve dolayısıyla da öykünün en büyük sorunlarından biri standart bir dile sahip olamamaktır. Kırmancların kendilerini adlandırırken dahi bölgeden bölgeye farklı adlandırması, yazarken farklı alfabelerin kullanılması, herkesin kendi köyünün diliyle yazmaya kalkması ve bunda ısrar etmesi zaten okunmayan, okunamayan bir dilin okunmasını daha da güçleştirmektedir. Bu nedenle Kırmancca için olmazsa olmazlardan biri de dilde standartlaşmaya gidilmesidir.

1996’dan beri Vate Çalışma Grubu’nun yürüttüğü Kırmanccayı standartlaştırma çalışmaları (Zilan, 2011) ile büyük mesafe kat edilmiş olmasına rağmen bugün hâlâ bu sorun tam anlamıyla çözülmüş değildir. Daha önce sözü edilen Kırmancca öykü kitaplarının yazarları, olabildiğince Vate Çalışma Grubu’nun standartlarını esas alarak yazmışlardır. Murad Canşad’ın, hikâyelerinde kullandığı dili lokal formundan çıkıp standartlaşmaya doğru çok başarılı bir biçimde kullanması, dildeki sadeliği, anlatımdaki zenginliği ve özellikle diyaloglardaki mizahi dil ve bu dilin okuyucu ile kurduğu bağ açısından Kırmancca hikâyenin geleceği ile ilgili umut veren iyi bir örnektir. Canşad’ın hikâyeleri (Canşad, 2013), dilin standart formu ile sağlam bir kurguya, akıcı ve anlaşılır bir dile sahiptir. Bu öykülerin, Kırmancca gibi çok ciddi sorunları olan, adeta yaşam savaşı veren bir dilde tahminlerin çok üzerinde, bugün “medeniyet dili” denen dillerdeki öykülerle dahi yarışacak kalitede öyküler olması hem Kırmanccanın güçlü bir potansiyeli olduğunu hem de gelecek vadeden, güçlü yazarlarının olduğunu göstermektedir.

Kırmancca öykü anlatımı son derece özgündür, taklit veya öykünme söz konusu değildir. Çünkü yazarların çoğu, daha önce hiç Kırmancca okumamış, okumaya ve yazmaya hemen hemen aynı anda başlamışlardır. Taklit edilecek eser yok gibidir. Mevcutların bir kısmı da lokal ağızla yazıldığı için diğerleri tarafından

yeteri kadar anlaşılammaktadır. Bunun da neticesinde her yazarın tarzı kendine özgü olarak gelişmiştir.

Sonuç

Kırmancca, her şeye rağmen edebi eser yaratma potansiyeli taşıyan ve uygun koşullarda bu potansiyeli kullanan bir dil olduğunu gerek diğer edebiyat türlerinde eser vererek gerek öykü türünde kat ettiği mesafe ile kanıtlamıştır. Kırmancca öykü bugün, dünya edebiyat arenasında kendinden henüz söz ettirmese de bunun uzak bir olasılık olmadığını tahmin etmek zor değildir. Çünkü daha düne kadar yazılı çok az sayıda materyale sahip olan Kırmancca kısa sürede roman türünde eser verecek kadar gelişmiştir.

Bu makalede daha çok, farklı konuları itibariyle dezavantajlı olan, dilsel zorlukların ötesinde zorluklarla karşılaşan ve yazmak için daha fazla emek ve cesaret gerektiren konumda olup yazarların eserlerine yer verdik. Elbette ki Kırmanccanın her eseri, öyküde dilin gelişimine katkı sunmuştur ve çok önemlidir. Kırmancca öykü yazılmakla kalmamış, her yazılana bir değer katılmıştır. Bu anlamda Munzur Çem tarafından hazırlanan ve birinci kuşak hikâyeciler diyebileceğimiz hikâyecilere ait 11 hikâyeden oluşan “Antolojiyê Hikayanê Kırmanckî (Zazakî)” adlı Kırmancca hikâye antolojisi ve ikinci kuşak hikâyecilerin de dahil edildiği ve İlyas Akman’ın hazırladığı, 464 hikâyenin analiz edildiği “Modern Zaza Hikâyeciliği -I- ve -II-” adlı çalışmalar da Kırmancca hikâyeciliğın gelişimine katkı sunan önemli ve aynı zamanda okurun ve yazarın motivasyonunu artıran çalışmalardır.

Genel olarak okuma oranının düşük olmasına bir de yazın dünyasına yeni adım atmış olan bir dili okumanın zorluğu eklenince Kırmancca okur ve yazar kitlesinin çabasının düzeyi de anlaşılacaktır. Belki de Kırmancca bu sayede edebi eser yaratma kapasitesine sahip olabilen sayılı dillerdendir. Hatta okulsuz bir dil olarak bunu yapabilen belki de tek dildir. Çünkü insanlık tarihi boyunca on binlerce dilin konuşulmuş olmasına rağmen bunların sadece 106 tanesi edebi eser verebilecek düzeyde yazıya bağlanabilmiş ve günümüzde konuşulmakta olan yaklaşık üç bin dilden sadece 78’i yazılı edebiyata sahip olabilmiştir (Ong, 2013).

Kaynakça

- Akman, İ. (2018). *Modern Zaza Hikâyeciliği - I -*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Akman, İ. (2019). Hetê Babetan û Hunerê Edebîyan ra Analizê Mevlîdê Ehmedê Xasî. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 275-304.
- Alver, K. (2016). *Edebiyat, Sanat ve Toplum*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Asmîn, Ş. (2013). *Zeman Sey Fekê Kardî Bî*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.
- Barthes, R. (1988). *Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Bor, B. (2013). *Hêvîya Macirê*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

- Boratav, P. N. (2007). *Zaman Zaman İçinde*. Ankara : İmge Kitapevi.
- Can, M. (2017). *Bibliyografyaya Kirmanckî (Zazakî) 1963-2017*. İstanbul: Vate Yayınevi.
- Canşad, M. (2013). *Hesê Mişî*. Diyarbakır: Weşanxaneyê Roşna .
- Çem, M. (2005). *Antolojîyê Hikayanê Kirmanckî (Zazakî)*. Stockholm: Weqfa Kurdî ya Kulturî Li Stockholmê .
- Demirel, L. (2014). *Vîndîbîyaye*. İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Gümüş, S. (2007). *Öykünün Bahçesi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Gümüş, S. (2010). *Öykünün Kedi Gözü*. İstanbul: Can Yayınları.
- Jusdanis, G. (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür Milli Edebiyatın İcat Edilişi* . İstanbul: Metis Yayınları.
- Kırkan, A. (2018). *Bîyîşa Pêxemberî ya Osman Esad Efendî û Destpêkê Edebîyatê Klasîk yê Kirmanckî*. İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Lerch, P. (1857). *Forschungen Über die Kurden und die Iranischen Nordchaldäer*. St. Petersburg: Buchdruckerei der Kaiserlichen.
- Lezgîn, R. (2011, 05 09). *Modern Kirmancca (Zazaca) Edebiyatı*. 07 27, 2013 tarihinde Zazaki.net: www.zazaki.net/.../kirmancca-zazaca-kurtcesinde-oykuculugun-gelisimi adresinden alındı
- Lezgîn, R. (2013). Aversîyayîşê Lehçeyanê Kurdkî de Rolê Edebiyatî. *Şewçila*, 3-10.
- Lezgîn, R. (2011, 01 02). *Kirmancca (Zazaca) Kürtçesinde Öykücülüğün Gelişimi*. 06 22, 2020 tarihinde Zazaki.net: <http://www.zazaki.net/yazdir/haber/kirmancca-zazaca-kurtcesinde-oykuculugun-gelisimi-737.htm> adresinden alındı
- Moseley, C. (2010). *UNESCO Interactive Atlas of the World's Languages in Danger*. 06 26, 2020 tarihinde UNESCO: <http://www.unesco.org/culture/en/endangeredlanguages/atlas> adresinden alındı
- Ong, W. J. (2013). *Sözlü ve Yazılı Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Özdemir, E. (1980). *Türk ve Dünya Edebiyatı*. Ankara: S.B.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi.
- Parlıtı, A. (2009, Ocak 10). *Haber Listesi*. 06 21, 2020 tarihinde Bianet: <https://m.bianet.org/bianet/kultur/111840-600-yildir-yasayan-bir-edebiyat> adresinden alındı
- Shakely, F. (1998). *Modern Kürt Öykü Sanatı*. İstanbul: Avesta.
- Sontag, S. (1991). *Sanatçı: Örnek Bir Çilekeş*. İstanbul: Metis Yayınları.
- T.C Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2007). *Türkiye'de Siyasi Reform Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler*. Ankara: M&B Tanıtım Hizmetleri ve Tic. Ltd. Şirketi.
- Topaç, B. (2012). *Bero Sûr*. Diyarbakır: Weşanxaneyê Roşna .
- Tosun, N. (2013). *Öykümüzün Kırk Kapısı*. Ankara: Hece Yayınları.
- Veroj, S. (2017, Ocak 11). *Yew Bêjê Edebîyatê Klasîk ê Dînî û Çimeyê Sereke yê Nûstişê Dimilî(Zazakî): Mewlûd*. Ağustos 16, 2020 tarihinde Kovara Bîr:

<http://kovarabir.com/seid-veroj-yew-beje-edebiyate-klasik-e-dini-u-cimeye-sereke-ye-nustise-dimilizazaki-mewlud/> adresinden alındı

- Yıldız, P. (2020). "Kırmancca (Zazaca) Hikâyeciliği". S. Koordinatör:Vali içinde, *Yazınsal Varoluştan Akademik Literatüre Kırmancca (Zazaca) M. Malmîsanij'a Armağan* (s. 207-247). İstanbul: Vate Yayınevi.
- Yüce, S. (2016). Edebiyatta Gerçekçilik ve Alımlama Estetiği. *Söylem* , 105-117.
- Zilan, B. (2011). Vate Çalışma Grubu ve Kırmanccayı (Zazacayı) Standartlaştırma Çalışmaları. *International Conference on Zaza Studies, "The Zaza People: History, Language, Culture, Identity"*, (s. 1-19). Erivan.